

به نام خدا

اعتماد در رابطه انسان و فناوری

(معرفی مسئله)

نویسنده: زهرا زرگر

استادیار فلسفه علم و فناوری، پژوهشکده مطالعات علم و فناوری دانشگاه بهشتی

مسئله «رابطه انسان و فناوری» از جمله مسائل محوری در مطالعات فلسفی فناوری است که از حدود صد سال پیش تا کنون، پژوهشگران و فیلسوفان متعددی به تأمل درباره آن مشغول بوده‌اند. ظهور فناوری‌های نوین و پیدایش ابعاد جدیدی از رابطه انسان و فناوری، به این مسئله جوانب تازه‌ای بخشیده است. یکی از جهاتی که در دو دهه اخیر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است، اعتماد^۱ در رابطه انسان و فناوری است.

اعتماد در وهله اول به عنوان امری بینا-شخصی شناخته می‌شود. چنان که در شعارهای مشهوری مانند «به خدا اعتماد می‌کنیم» یا «به متخصصان اعتماد می‌کنیم» پیداست، اعتماد در رابطه میان دو یا چند شخص معنا پیدا می‌کند. با این حال، با ظهور نسل جدیدی از فناوری‌ها که رابطه‌ای شبه-اجتماعی با انسان برقرار می‌کنند، مسئله اعتماد به رابطه انسان و فناوری نیز تسری پیدا کرده است. در وهله اول، اعتماد میان انسان و فناوری، حالتی مطلوب و دارای مزایای مختلفی در نظر گرفته می‌شد که برای شکل‌گیری و تقویت آن باید تلاش کرد. در برخی اسناد مربوط به توسعه فناوری، تقویت اعتماد میان کاربران و فناوری در زمره اهداف معرفی شده و برای آن فواید مختلفی برشمرده می‌شد؛ از جمله همکاری بهتر میان انسان و فناوری (خصوصاً در مورد رابطه انسان و ربات‌ها)، پذیرش بهتر فناوری در جامعه، و فراهم شدن زمینه توسعه هرچه بیشتر فناوری. با این حال، گذشته از این نگاه سراسر مثبت‌نگر، پیچیدگی‌ها و پرسش‌های مختلفی که پیرامون این ایده مطرح شد، آن را به موضوعی قابل توجه در مباحث اخیر مطالعات فناوری تبدیل کرده است.

پرسش کلی از اعتماد بین انسان و فناوری، شامل پرسش‌هایی جزئی‌تر می‌شود؛ مانند این که: آیا ممکن است بین انسان و فناوری رابطه اعتماد شکل بگیرد؟ نسبت اعتماد با مفاهیم نزدیکی مثل اتکا^۲، اعتمادپذیری^۳ و

^۱ Trust

^۲ Reliance

^۳ Trustworthiness

قابل اعتماد بودن^۴ چیست؟ آیا اعتماد در مقایسه با مفاهیم بدیل، مفهوم مناسبی برای بحث درباره مسائل رابطه انسان و فناوری است؟ ویژگی‌های مختلف فناوری مثل تبیین‌پذیری^۵، شفافیت^۶، عاملیت^۷، مسئولیت‌پذیری^۸ چه تأثیری در اعتماد میان انسان و فناوری دارند؟ ویژگی‌های مختلف کاربر مثل انسان‌وارانگاری فناوری^۹، خصایل شخصیتی و سبک دلبستگی، و ویژگی‌های فرهنگی، چه تأثیری در رابطه انسان و فناوری دارند؟ اعتماد میان انسان و فناوری، چه نسبتی با اعتماد میان انسان و انسان دارد؟ اعتماد میان انسان و فناوری چگونه تعریف می‌شود و دارای چه مؤلفه‌ها و سطوحی است؟ شروط لازم یا کافی برای تحقق اعتماد چیست؟ به لحاظ متافیزیکی آیا اعتماد یک ویژگی است یا یک رابطه؟ آیا حالتی عقلانی است، عاطفی، یا هنجاری؟ آیا اعتماد انسان-فناوری نوع اساساً متفاوتی از اعتماد است یا حالتی از اعتماد میان انسان-انسان است؟ اعتماد مناسب^{۱۰} () چیست و چگونه می‌توان آن را تعریف کرد؟ با چه شاخصی می‌توان موارد اعتماد مناسب را از موارد بیش‌اعتمادی^{۱۱}، کم‌اعتمادی^{۱۲} و بی‌اعتمادی^{۱۳} تشخیص داد؟ سطح مناسب اعتماد به چه عواملی در فناوری، کاربر، کاربرد فناوری، جامعه فناورانه، سامانه‌های فناورانه و ... بستگی دارد؟

هر کدام از پرسش‌های فوق، محور شاخه‌ای از مباحث اخیر در حوزه اعتماد میان انسان و فناوری قرار گرفته‌اند. این مباحث اغلب با تمرکز بر رابطه انسان با ربات‌ها، فناوری‌های هوش مصنوعی و سامانه‌های خودکار شکل گرفته، و بعضاً به طور اختصاصی و پیرامون کاربردهایی خاص مانند کاربردهای درمانی، جزایی، نظامی، مراقبتی، و حمل‌ونقل طرح می‌شوند.

^۴ Trustability

^۵ Explainability

^۶ Transparency

^۷ Agency

^۸ Responsibility

^۹ Anthropomorphism

^{۱۰} appropriate or calibrated trust

^{۱۱} over-trust

^{۱۲} mistrust

^{۱۳} distrust